ANNALES
UNIVERSITATIS MARIAE CURIE-SKŁODOWSKA
LUBLIN — POLONIA
VOL. XXIII, 12 SECTIO H 1989

Katedra Ekonomii Politycznej
Wydziału Ekonomicznego UMCS

Halina PIETRAS

Kontrola cen w wybranych krajach socjalistycznych * (Czechosłowacja, Niemiecka Republika Demokratyczna, Węgry, Jugosławia, Związek Radziecki)

Контроль над ценами в некоторых социалистических сранах (ЧССР, ГДР, ВНР, СФРЮ, СССР)

The Price Control in Selected Socialist Countries (Czechoslovakia, the German Democratic Republic, Hungary, Yugoslavia, USSR)

W krajach socjalistycznych wprowadza się sukcesywnie zmiany kreowania cen, dostosowując je do warunków gospodarowania. W NRD np. nawrót do centralizacji spowodowany został wystąpieniem szeregu niekorzystnych zjawisk w funkcjonowaniu gospodarki narodowej. Na Węgrzech natomiast, mimo przejściowych trudności w połowie lat siedemdziesiątych, utrzymano przyjęte kierunki zmian systemowych. Specyficzną cechą w zakresie funkcjonowania gospodarki Jugosłowiańskiej jest proklamowana samodzielność pracownicza — samodzielność przedsiębiorstw z przewagą pośrednich metod kierowania działalnością jednostek gospodarczych przez organy centralne. W NRD i CSRS, a zwłaszcza w ZSRR, dominują ceny stałe ustalone przez centralne organy administracji państwowej. W Czechosłowacji w porównaniu z innymi krajami zauważa się szeroko zakrojony i rozbudowany system kontroli cen.

W wymienionych krajach osiągnięty poziom rozwoju gospodarczego narzuca konieczność przekazania uprawnień cenotwórczych organom państwowym i jednostkom gospodarczym. W związku z tym kontrola cen staje się jednym z instrumentów kształtowania systemu i polityki cen.

* Według stanu normatywnego na dzień 1 01 1980 r.

Podstawową formą powszechnie stosowaną jest kontrola instytucjonalna i społeczna. Ponieważ rozwiązania w zakresie kontroli cen na Węgrzech i w Jugosławii mogą być naszym zdaniem przyjmowane jako alternatywa rozwoju systemu cen w naszym kraju, wydaje się celowe szersze zaprezentowanie dotychczasowych doświadczeń tych krajów.

Kontrola cen w Czechosłowacji jest jednym z ważniejszych instrumentów w systemie ustalania i stosowania cen. Służy również racjonalizacji systemu cen. Zakres uprawnienia organów kontroli cen zawierają akty normatywne i zarządzenia wydawane przez odpowiednie organy administracji państwowej.

Kontrolę cen w ramach czechosłowackich organów cenowych sprawuje Departament Kontroli w Federalnym Urzędzie Cen, zajmujący się wyłącznie sprawami metodologii, planowania i koordynacji kontroli w skali ogólnokrajowej oraz Czeski i Słowacki Urząd Cen, którym podlegają terenowe oddziały kontroli cen. [1]

Główne kierunki i tematyka kontroli cen wynikają z zadań systemu ustalania i stosowania cen. Podlegają one sprawdzaniu prawidłowości: [2]

— funkcjonowania cen zbytu oraz kalkulacji kosztów przedkładanych w celu zatwierdzenia cen,

— ustalania cen w trybie zdecentralizowanym,

— ustalanie cen detalicznych i zbytu w imporcie wyliczanych przez jednostki handlu zagranicznego,

— stosowania cen w inwestycjach i budownictwie,

— ustalania i stosowania cen usług.

Kontrola cen polega na sprawdzaniu prawidłowości kalkulowania i wyliczania cen. Jest wobec tego kontrolą formalno-prawną, gdyż w systemie cen dominują ceny ustalane centralnie. Czechosłowacki system cen charakteryzuje bowiem mały zakres decentralizacji decyzji cenowych. Ceny ustalone są głównie metodą kosztową. Stosowana jest zasada, że ceny artykułów nowości (głównie obuwia i wyrobów tekstylnych) mogą być wyższe od cen wynikających z kalkulacji maksymalnie o 30%. Urząd Cen określa wysokość stawek zysku i narzuty kosztów pośrednich.

Ważne miejsce w kontroli cen Czeskiego i Słowackiego Urzędu Cen zajmuje tzw. kontrola prewencyjna, polegająca na sprawdzaniu wniosków cenowych (projektów cenników) przed zatwierdzeniem ceny. Jeżeli istnieje zasadność skontrolowania wniosków, a aparat kontroli nie zdąży

[1] A. Wojtyra: *Organizacja i funkcjonowanie kontroli cen w Czechosłowacji.* Materiały Informacyjne PKC, 1979, 9.

[2] *Ibidem.*

przeprowadzić badań w ciągu 30 dni — ustalana jest wówczas cena tymczasowa na 3 miesiące, którą następnie koryguje się i zatwierdza.

Kontrola prewencyjna odegrała dużą rolę przy przeprowadzaniu reformy cen zbytu w przemyśle i budownictwie. Podjęte działania na etapie przebudowy cen zbytu wyeliminowały szereg błędów w przygotowanych przez jednostki gospodarcze propozycjach nowych cen zbytu przed ich zatwierdzeniem i wprowadzeniem do praktyki gospodarczej.[3]

W Czechosłowacji szerokie zastosowanie mają ceny nowości. Głównym zadaniem cen nowości jest stymulowanie wytwórców do poprawy jakości i nowoczesności wyrobów.[4] Ceny nowości stymulujące producentów poprzez zysk prewencyjny do wytwarzania wyrobów o wyższych parametrach użytkowych mogą posiadać artykuły zakwalifikowane ogólnie do trzech grup, tj.: „technicznie postępowych", artykułów oznaczonych znakiem jakości i nowości rynkowych. Klasyfikację artykułów do grupy wyrobów „technicznie postępowych" określa się na szczeblu resortu (Ministerstwo Nauki i Techniki). W grupie tej mogą znajdować się środki produkcji i artykuły konsumpcyjne trwałego użytku (wyroby przemysłu maszynowego, chemicznego). Czas obowiązywania podwyższonych cen artykułów „technicznie postępowych" wynosi dla środków produkcji 3 lata i środków konsumpcji — 2 lata. Ceny zbytu dla tych wyrobów ustalane są na podstawie kalkulacji kosztów oraz średniego w branży narzutu akumulacji (cena podstawowa) i dodatkowa stawka zysku prewencyjnego wynoszącego około 40% kwoty rocznego efektu powstającego w eksploatacji określonego wyrobu. Podstawą do ustalania wyższych cen detalicznych jest trzystopniowa klasyfikacja znaku jakości zatwierdzana głównie przez Krajowy Komitet Normalizacji lub podległe mu ośrodki badawcze. Znak jakości klasy pierwszej może uzyskać około 20% ogólnej liczby ocenianych wyrobów.[5] Wyrobom standardowym o średnim poziomie jakości przyznawany jest znak jakości klasy drugiej. Znak jakości trzeciej klasy otrzymują wyroby wyróżniające się na tle przestarzałego poziomu technicznego. Należy podkreślić, że ocena jakości wyrobów i klasyfikacja do poszczególnych klas odbywa się przed wprowadzeniem wyrobów na rynek.

Doskonalenie systemu cen polega na opracowaniu zasad i metod ustalania cen oraz aktualizowania przepisów i postanowień, określających ustalanie cen przez jednostki gospodarcze dla poszczególnych grup wy-

---

[3] M. Olah: *Miesto a ulohy cenovej kontroly przy zabezpiecovani dodržliavania novych velkodochodnych cen w hospodarskiej proxi.* „Finance a Uver" 1979, 3.

[4] Wykorzystanie cen dla poprawy jakości produkcji w Czechosłowacji, Biuletyn Informacyjny PKC 1978, 9.

[5] *Doskonalenie systemu cen w Czechosłowacji.* Materiały ZBC PKC (materiał powielony)

robów. Zadaniem kontroli cen jest sprawdzenie w praktyce gospodarczej skuteczności wprowadzanych zmian oraz pozyskiwanie niezbędnych doświadczeń do dalszego doskonalenia systemu cen.

Głównym instrumentem doskonalenia cen w Czechosłowacji staje się system planowania cen, który jest włączony w ogólny system planowania gospodarki narodowej tak, aby zmiany w poziomie i relacjach cen rzeczywiście były czynnikiem motywującym decyzje rozwoju produkcji i konsumpcji oraz ich struktury itp. Za naruszenie zadań ustalanie cen stosowane są głównie dwa rodzaje sankcji, tj. służbowe i ekonomiczne.

Dużą wagę w systemie kontroli cen odgrywa kontrola wewnętrzna przedsiębiorstw a szczególnie instytucji nabywających artykuły zaopatrzeniowo-inwestycyjne tzw. „odbiorcza kontrola". Obowiązek kontroli nałożony jest na odbiorcę towaru i polega na sprawdzeniu zgodności ceny uzgodnionej z dostawcą. Odbiorca zobowiązany jest do udokumentowania przeprowadzonej kontroli. Dotyczy to również jednostek zbytu. Za niewykonanie tych obowiązków nakładane są sankcje ekonomiczne i służbowe.[6]

Należy podkreślić, że sankcje ekonomiczne za nieprawidłową wewnętrzną kontrolę cen ponosi odbiorca, nawet jeśli nie uzyskał konkretnych korzyści finansowych a zawyżył cenę wyrobu finalnego i w konsekwencji uzyskał wyższą wartość sprzedaży. Ma to miejsce wówczas, gdy odbiorca elementu kooperacyjnego nie sprawdził ceny i element ten zużył do produkcji, wkalkulowując zawyżoną cenę do ceny wyrobu.

Na szczególną uwagę zasługuje tu zwiększenie roli i odpowiedzialności odbiorców przy weryfikacji uzgadnianych cen artykułów zaopatrzeniowo-inwestycyjnych przede wszystkim w ramach kooperacji. Wprowadzenie sankcji za niedopełnienie lub niewykonanie podstawowych obowiązków w zakresie kontroli cen, stanowi jeden z czynników intensyfikujących działalność odbiorców na rzecz prawidłowego kształtowania cen. W Niemieckiej Republice Demokratycznej kontrolę cen sprawują odpowiednie organy administracji państwowej: Urząd Cen, Wojewódzkie i Powiatowe Oddziały Cen, Organy Koordynacji Cen oraz Społeczne Zespoły Kontrolne. Wiodącą rolę w kontroli cen odgrywa Oddział Kontroli, który jest jednostką organizacyjną Urzędu Cen. Oddział Kontroli opracowuje jednolity plan kontroli cen dla wszystkich organów. Zastosowanie jednolitego planu dla wszystkich jednostek umożliwia opracowanie i porównanie wyników przeprowadzonych kontroli z zastosowaniem elektronicznej techniki obliczeniowej.

---

[6] H. Jares: *Teoria kontrol w CSSR*. Instytut Kontrolny Zornik Studijnych materiałov, 1977.

W NRD obowiązuje system stabilnych cen i jednolity schemat kalkulacji cen, obejmujący bezpośrednie koszty materiałowe, robocizny oraz branżowe normatywy narzutów kosztów pośrednich i zysku. Kontrola cen ogranicza się głównie do sprawdzenia zasadności proponowanych cen ze społecznego punktu widzenia przed wprowadzeniem ich do praktyki gospodarczej. Jednostki gospodarcze mają obowiązek przedkładania do zatwierdzenia wniosków z proponowaną ceną Organowi Koordynacji Cen, który sprawdza prawidłowość zastosowanych: norm zużycia materiałów, norm pracy i stawek płac oraz normatywów narzutu kosztów pośrednich i zysku. Propozycje normatywów kosztów opracowywane są przez Organ Koordynacji Cen wspólnie z wybranymi jednostkami gospodarczymi i przedkładane do zatwierdzenia Urzędowi Cen za pośrednictwem Wojewódzkiego Urzędu Cen. Organ Koordynacji Cen współpracuje w tym zakresie z ekspertami nauki i techniki, którzy na jego zlecenie przeprowadzają badania i wydają decyzje. Ceny poszczególnych grup wyrobów zatwierdzane są przez Radę Ministrów lub Urząd Cen.

Organ Koordynacji Cen jest specyficzną formą instytucjonalnej kontroli społecznej procesu kształtowania cen. W skład tego organu poza przedstawicielami organów cenowych wchodzą również przedstawiciele organizacji przemysłowych, handlowych i związków zawodowych. Wymieniony organ prowadzi analizy ekonomiczne i badania zasadności wnisków cenowych ze społecznego punktu widzenia. Ogólny plan kontroli cen (jednolity) opracowuje Urząd Cen, według którego Oddział Kontroli Cen oraz Wojewódzkie i Powiatowe Oddziały Cen przeprowadzają kontrole operatywne. Plan sporządzany jest na okres pół roku i obejmuje ogólne i specjalne zadania kontrolne.

Tematyka kontroli z reguły ogranicza się do ustalania, czy jednostki gospodarcze przestrzegają obowiązujące przepisy w zakresie cen, sporządzają prawidłowo kalkulacje kosztów jak również czy ustalone ceny są prawidłowe ze społecznego punktu widzenia. Jednostki gospodarcze przewidziane do kontroli wyznaczane są przede wszystkim na podstawie danych sprawozdawczości, w której zaznaczone są tzw. „punkty ciężkości” [7] oraz według rozeznania lokalnych organów cenowych, sygnałów ludności itp. [8] Różnice w poziomie cen wykrywane są w wyniku stosowania jednolitego planu (schematu) kontroli cen, który umożliwia analizę wyników kontroli. Tematyka przeprowadzanych kontroli obejmuje rów-

---

[7] „Punkty ciężkości” oznaczają, że poziom cen w danej jednostce gospodarczej odbiega znacznie od poziomu cen takich samych lub podobnych wyrobów wytwarzanych przez innych producentów.

[8] H. Grozdanow: *Kontrola cen w niektórych krajach socjalistycznych*, Materiały Informacyjne PKC 1979, 10.

nież ustalenia czy kontrolowana cena danego wyrobu stymuluje postęp techniczno-ekonomiczny.

System cen nowości służy stymulowaniu jakości wyrobów, poprawie walorów użytkowych oraz rozszerzeniu produkcji wyrobów nowych i zmodernizowanych. Do obowiązujących zasad, rodzących zainteresowanie producentów produkcją nowych i zmodernizowanych wyrobów należy kształtowanie cen na podstawie relacji „cena-efekt". Zainteresowanie producentów wytwarzaniem wyrobów nowych i zmodernizowanych wynika z możliwości osiągnięcia wyższego zysku, w związku z ustalaniem cen metodą wartości użytkowej, której podstawę określa się według korzyści uzyskanych przez konsumenta. Obowiązuje zasada, że własności użytkowe wyrobów muszą rosnąć szybciej od kosztów produkcji i ceny.

W NRD kontrola społeczna jest bardzo aktywna, sprawują ją Społeczne Zespoły Kontrolne. Każdy Zespół posiada określony zakres zadań kontrolnych. Metody przeprowadzanych kontroli jak również zakres obowiązujących zasad ustalania i stosowania cen są przedmiotem specjalnych szkoleń. Wszystkie zespoły przeprowadzają kontrole cen według jednakowych metod. Kontrolerzy społeczni organizowani są w grupy aktywu cenowego odpowiednich szczebli, tj. gminnych i wojewódzkich, w ramach doboru specjalistów branżowych i aktywu polityczno-społecznego.

Zasadniczym zadaniem społecznej kontroli cen jest ochrona interesów konsumenta. Udział aktywu społecznego stwarza warunki do przestrzegania dyscypliny cen oraz zabezpieczenia realizacji zadań społeczno-gospodarczych.[9] Głównymi kierunkami pracy społecznych organów kontroli jest skrupulatna ocena kalkulacji kosztów w zakresie nowych wyrobów rynkowych (kontrola jakości, aktualizacja norm zużycia materiałów oraz analiza odchyleń realizacji od planu produkcji. W działalności kontrolnej dąży się do pogłębienia kontroli, a nie zwiększenia ilości.[10]

W celu uelastycznienia systemu cen w NRD wprowadzono w latach siedemdziesiątych tzw. ceny funduszowe, maksymalne i negocjowane.[11] Ceny funduszowe miały według koncepcji ekonomistów NRD ograniczyć niedostatki dotychczasowych cen ustalonych metodą kosztową. Zakładana zbieżność interesów producentów i odbiorców, przedsiębiorstw,

[9] Schutze W. Biestel H: *Gesellschaftliche Preiskontrolle im Interesse der Bevölkerung.* „Sozialistische Finanzwirtschaft", (Berlin) 1978, 9, s. 56—59.

[10] H. Rother: *Erfahrungen aus der gesellschaftlichen Preiskontrolle.* „Sozialistische Finanzwirtschaft" 1979, 5, s. 26—27.

[11] Cele i zasady funkcjonowania elastycznego systemu cen w NRD, PKC (materiał powielony).

zjednoczeń i resortów, krótkookresowych celów produkcyjnych, perspektywicznych celów państwa, stosunkowo szybkich zmian techniczno-ekonomicznych warunków produkcji, była w praktyce niemożliwa w przyjętych krótkich terminach. Okazało się, że druga faza planowania trwała przeciętnie 10 miesięcy. Projekty kosztów i cen zgłaszane przez jednostki gospodarcze nie były obiektywne i nie mogły być kontrolowane i weryfikowane w założonych terminach. Centralny organ zaś nie posiadał możliwości prowadzenia rachunku zmian kosztów i cen w oparciu o wymagający ciągłej aktualizacji wieloproduktowy model cen. Zauważono opory przedsiębiorstw szczególnie wiodących w produkcji określonych grup wyrobów w ujawnianiu faktycznych rezerw, gdyż groziło to, przy realizacji zasady degresji cen, stratami zysku. W rezultacie wynikowe wartości współczynników zmian cen traciły obiektywne podstawy i coraz bardziej odchylały się od faktycznych wartości wykazywanych w sprawozdaniach przedsiębiorstw.

System funkcjonowania cen elastycznych w powyższej formie porzucono, gdyż zawiodły związane z nimi nadzieje np. wywołanie współzawodnictwa w obniżaniu kosztów i cen, skuteczne skłanianie przedsiębiorstw do obiektywnej oceny, ujawnianie możliwości wytwórczych i szerokiego stosowania nowoczesnych metod prognostycznych, czy też na zwiększenie elastyczności reakcji przedsiębiorstw na zmiany popytu.

Na Węgrzech wiodącą rolę w sprawowaniu kontroli cen pełni Główny Departament Kontroli Cen, będący jednostką organizacyjną Państwowego Komitetu Materiałów i Cen, w skład którego wchodzą dwa wydziały: 1) kontroli cen zbytu, 2) kontroli cen detalicznych. Do podstawowych zadań Departamentu Kontroli Cen należy:[12] wydawanie wytycznych i opracowywanie założeń do planów kontroli, koordynacja planów opracowywanych przez organy kontrolne, koordynacja realizacji zadań kontrolnych, opracowanie wytycznych w sprawie wniosków pokontrolnych, określanie sposobu sporządzania sprawozdań z przeprowadzonych kontroli, analiza nieprawidłowości związanych z naruszeniem zasad ustalania cen.

Ministerstwa prowadzą samodzielną kontrolę cen lub kierują nią w podległych im przedsiębiorstwach, kombinatach i spółdzielniach. W okresach półrocznych przekazują Państwowemu Komitetowi Materiałów i Cen sprawozdania z przeprowadzonych kontroli zawierające wnioski i podjęte środki w celu zlikwidowania nieprawidłowości oraz propozycje w sprawie dalszych badań kontrolnych. Ministerstwa posia-

---

[12] Informacja o mechanizmie kontroli cen na Węgrzech, Materiały Informacyjne PKC, 1979, 6.

dają również uprawnienia do przeprowadzania kontroli terenowych organów cenowych w zakresie ustalania cen.

Wydziały Cen Komitetów Wykonawczych Rad Narodowych przeprowadzają kontrole w przedsiębiorstwach spółdzielczych i jednostkach finansowych z budżetu państwa oraz działających na ich terenie jednostkach przemysłowych, handlowych, usługowych i większych przedsiębiorstwach rolnych jak również w prywatnych zakładach rzemieślniczych, chałupniczych, projektowych itp. Podobnie jak ministerstwa sporządzają półroczne plany kontroli cen i przedkładają Państwowemu Komitetowi Materiałów i Cen, Wydziały Cen Komitetów Wykonawczych Rad Narodowych sporządzają sprawozdania zawierające wnioski i podjęte środki w celu wyeliminowania wykrytych nieprawidłowości.

Państwowa Inspekcja Handlowa i jej terenowe organy sprawują kontrolę stosowania cen w przedsiębiorstwach państwowych i spółdzielczych, podległych ministerstwu i radom narodowym. Społeczna kontrola cen sprawuje kontrole: stosowania cen detalicznych, jakości towarów oraz opłat za usługi. Prowadzi obserwacje kształtowania cen zbytu, artykułów konsumpcyjnych i bada ich wpływ na produkcję oraz zaopatrzenie. Organy związkowe przedkładają instytucjonalnym organom cenowym propozycje rozwiązań pojawiających się problemów.

Do ważniejszych zadań systemu kontroli cen należy kontrola:[13]

— przestrzegania przepisów regulujących zaliczenie cen poszczególnych artykułów do określonych kategorii cen;

— przestrzegania cennikowych cen towarów zaliczonych do kategorii cen stałych;

— poziomu i ruchu cen towarów zaliczonych do kategorii cen maksymalnych i limitowanych;

— prawidłowości stosowania obowiązujących narzutów i potrąceń w zakresie cen zaliczanych do kategorii cen urzędowych (stałych i masymalnych);

— przestrzegania przepisów w sprawie liczenia w cenach kosztów zakupu transportu itp.;

— kształtowania poziomu cen towarów i usług zaliczonych do kategorii wolnych;

— powiązania ceny z jakością wyrobu;

— przestrzegania przepisów w sprawie bieżącej ewidencji cen, publikacji nowych cen i zmian cen. Zalecane jest również kontrolowanie tworzenia i wykorzystywania zgodnie z przepisami funduszu rezerwowego różnic cen w imporcie i funduszu ryzyka cenowego;

---

[13] H. Sopniewska: *System regulacji cen na Węgrzech*, Materiały Informacyjne PKC 1975, 8.

— zachowania się przedsiębiorstw na rynku oraz oddziaływania wszystkich kategorii cen na kształtowanie się równowagi rynkowej i podejmowane decyzje produkcyjne.

Analiza czynników wpływających na kształtowanie się cen prowadzona jest w ramach kontroli cen na szczeblu gałęzi i branż oraz w przedsiębiorstwie. Można dla tych celów wykorzystać różne elementy systemu informacji (trendy, funkcje produkcji, modele, testy itp.). Badania dotyczą wszystkich ekonomicznych i rynkowych zjawisk oraz czynników, które mogą oddziaływać na rentowność produkcji w przedsiębiorstwie, wielkość i strukturę sprzedaży, obecny i przyszły poziom cen, relacje cen poszczególnych grup asortymentowych oraz artykułów substytucyjnych i uzupełniających dany asortyment. Organy cenowe prowadzą analizę działalności przedsiębiorstw z punktu widzenia zgodności lub sprzeczności ich gospodarowania z ogólnogospodarczymi i społecznymi interesami. Prowadzone analizy zmian cen na rynkach zagranicznych ważniejszych surowców, podstawowych materiałów i półfabrykatów, jak również kierunków zmian polityki cen służą do kształtowania cen krajowych.

Kontrole cen przeprowadzane są zgodnie z zarządzeniem Departamentu Kontroli Cen PKMiC. Organy cenowe kontrolują ceny systematycznie zgodnie z założeniem, aby każda organizacja (uspołeczniona i nieuspołeczniona) kontrolowana była co najmniej raz na dwa lata. Szczegółowe cele kontroli zadania i częstotliwość ich przeprowadzania w jednostkach gospodarczych określa plan kontroli. Po przeprowadzeniu kontroli sporządzany jest protokół zawierający wyniki kontroli. W przypadku stwierdzenia naruszenia przepisów i zasad ustalania cen, wydawane są zalecenia pokontrolne. Oprócz podjęcia środków mających na celu eliminację nieprawidłowości, mogą być podjęte również inne działania, w tym zastosowanie odpowiednich sankcji. Rodzaj i wielkość kary zależy od osiągniętej w sposób nieuzasadniony korzyści materialnej, rozmiarów wyrządzonej szkody i stopnia negatywnego oddziaływania na interesy nabywców. Stosowane są sankcje: ekonomiczne i dyscyplinarne.

Doskonalenie systemu cen na Węgrzech stanowi integralną część systemu kierowania gospodarką narodową. Do najważniejszych cech systemu kierowania gospodarką narodową należy: ograniczenie dyrektywnych metod zarządzania i zastąpienie ich narzędziami ekonomicznymi; zaawansowanie zmian w strukturze organizacyjnej gospodarki, zmierzających do osłabienia monopolistycznej pozycji jednostek gospodarczych; zastosowanie masy zysku jako głównego kryterium wyboru syntetycznego miernika oceny działalności przedsiębiorstw i podstawy systemu motywacyjnego.

W systemie regulacji cen znajduje swój wyraz rola powiązań gospo-

darczych Węgier z zagranicą, wyrażająca się w 50% udziale eksportu w dochodzie narodowym.[14] Realizacja podstawowej funkcji cen, jaką jest funkcja informacyjna, wymaga uwzględnienia w kształtowaniu cen takich czynników, jak: 1) koszty produkcji; 2) ceny płacone lub uzyskiwane w wymianie z zagranicą; 3) oceny rynkowe — kształtowanie się popytu i podaży; 4) preferencje społeczne. Znaczenie tych czynników nie jest równorzędne. Decydującą rolę w kreowaniu cen krajowych odgrywają koszty produkcji oraz ceny płacone w imporcie i uzyskiwane w eksporcie do obszaru wielodewizowego.

W węgierskim systemie cen można wyróżnić podsystemy w zależności od przewagi przy ustalaniu cen jednego z wymienionych czynników. W rolnictwie, budownictwie, transporcie oraz takich gałęziach przemysłu, jak spożywczy, meblarski, materiałów budowlanych, w niektórych branżach przemysłu chemicznego itp. ceny dla producentów (skupu i zbytu) ustala się w oparciu o koszty produkcji i normatywną stawkę zysku, stosowana jest również zasada relacjonowania cen. W pozostałych gałęziach przemysłu surowcowego i przetwórczego ceny zbytu ustala się na bazie cen importowych lub eksportowych. Zastosowanie kryterium cen zagranicznych, w kształtowaniu krajowych cen zbytu ma na celu — obniżkę kosztów produkcji oraz oddziaływanie na zmiany struktury produkcji w kierunku rozwoju efektywnych, z punktu widzenia konkurencyjności na rynkach światowych gałęzi i dziedzin wytwarzania. Ogółem ceny zbytu na około 70% wartości produkcji przemysłowej ustalone są na podstawie cen handlu zagranicznego, co stanowi około 35% wartości produkcji w skali gospodarki narodowej. Ceny detaliczne kształtuje się odpowiednio do relacji cen zbytu. Odchylenia relacji cen detalicznych od relacji cen zbytu, zarówno w dół, jak i w górę, powinny mieć miejsce tylko w przypadkach uzasadnionych względami społecznymi i politycznymi.

Elastyczność systemu cen, uzyskiwana jest przez pozostawienie dużej samodzielności przedsiębiorstwom w zakresie ustalania i stosowania oraz zmian cen. Przedsiębiorstwo, stosując odpowiednie przepisy (np. uchwały o zysku nieuzasadnionym) może prowadzić samodzielną politykę cen. Niezależnie od cen stałych ustalanych w ściśle określonej wysokości przez odpowiednie organy centralne, istnieją zarówno w zakresie cen zbytu, cen skupu oraz cen detalicznych artykułów konsumpcyjnych kategorie cen maksymalnych, limitowanych i wolnych.

Ceny maksymalne ustala Państwowy Komitet Materiałów i Cen lub kompetentne ministerstwa branżowe w porozumieniu z PKMiC. Maksy-

[14] Przy kształtowaniu cen wyrobów substytucyjnych i analogicznych bierze się pod uwagę ceny wyrobów zaakceptowane przez odbiorców.

malne ceny zbytu uzgadniane są przez przedsiębiorstwa w porozumieniu z PKMiC. Ceny limitowane ustalane są przez państwo z tą różnicą, że mogą się one odchylać w dół lub w górę, w zależności od grupy towarów, w przedziale 4—20%. Ceny wolne natomiast ustalane są przez producentów i kształtują się swobodnie pod wpływem popytu i podaży.

Udział cen wolnych w odniesieniu do środków konsumpcji wynosi 60% wartości artykułów konsumpcyjnych, na pozostałe 40% ustalane są ceny urzędowe (stałe i maksymalne). Największa centralizacja ustalania cen występuje w budownictwie, gdzie na 90% wartości produkcji ustalane są ceny urzędowe oraz w transporcie, gdzie stosowane są wyłącznie ceny urzędowe. Decyzja w sprawie zaliczenia określonych grup artykułów do kategorii cen należy do Państwowego Komitetu Materiałów i Cen, który uwzględnia takie kryteria, jak rola danego asortymentu w strukturze zaopatrzenia produkcyjnego i konsumpcyjnego, stopień nasycenia rynku, konkurencja między przedsiębiorstwami, możliwości szybkich zmian asortymentowych produkcji itp. Pośrednie oddziaływanie państwa na kształtowanie cen wyraża się w:

— równoległym stosowaniu cen wolnych i urzędowych,

— obowiązku sporządzania kalkulacji cen zgodnie z wytycznymi,

— obowiązku kształtowania w gałęziach i branżach zaliczonych do tzw. konkurencyjnych, krajowych cen zbytu odpowiadających cenom eksportowym,

— obowiązku uzgadniania z PKMiC zamierzonych podwyżek cen podstawowych surowców, materiałów i półfabrykatów, zakwalifikowanych do kategorii cen wolnych,

— tworzeniu w przedsiębiorstwach rezerwowego rachunku różnic cen importowych w zakresie podstawowych materiałów i półfabrykatów, mającego na celu eliminowanie koniunkturalnych i sezonowych odchyleń w poziomie cen importowych,

— obowiązek przestrzegania uchwały o zysku nieuzasadnionym, w celu ochrony interesów społecznych,

— przeprowadzeniu badań i obserwacji szeroko rozumianego rynku,

— przeciwdziałaniu monopolistycznej strukturze rynku — zalecając ministerstwom branżowym kształtowanie w podległych jednostkach odpowiedniej struktury organizacyjnej.

Dlatego też tam, gdzie nie istnieją przeciwskazania związane z efektywnością procesów produkcyjnych dąży się do dzielenia przedsiębiorstw i stwarzania konkurencji przez tworzenie małych, często prywatnych przedsiębiorstw. Proces ten służy podważaniu świadomości monopolistycznej wielkich organizacji gospodarczych.

Ważnym wydawnictwem z punktu widzenia doskonalenia systemu cen jest publikowana co pół roku „Informacja o kontroli cen". Wyspecja-

lizowane organy kontrolne terenowych rad narodowych (stołecznej i miejskich) sporządzają informacje (co pół roku) nt. działalności cenotwórczej i kontrolnej, które przekazywane są ministerstwom branżowym i PKMiC.

W Jugosławii zgodnie z podstawowym aktem normatywnym, jakim jest Ustawa o społecznej kontroli cen [15] przedsiębiorstwa posiadają uprawnienia do samodzielnego ustalania cen. Ceny te podlegają społecznej kontroli. Organy federalne natomiast oddziałują na kształtowanie się właściwego poziomu i relacji cen poprzez środki, jakimi są polityka podatkowa, kredytowa, inwestycyjna itp. W przypadku, gdy ceny określonych wyrobów i usług odchylają się znacznie od założeń ogólnej polityki cen — realizowanej przy pomocy środków ekonomicznych oraz gdy zaistniały lub mogą zaistnieć większe zakłócenia na rynku, stosowane są środki bezpośredniej społecznej kontroli cen. Kontrolę społeczną pełnią upoważnione organy wspólnot społeczno-politycznych — Federalna Rada Wykonawcza oraz Rady Wykonawcze Republik i Gmin.

Do środków bezpośredniej społecznej kontroli cen należy:

— zawiadamianie organu do spraw cen o ustalonych cenach w celu ich zarejestrowania,

— utrzymanie cen na określonym poziomie (zamrożenie cen),

— ustalanie cen maksymalnych,

— określanie zasad ustalania cen,

— sporządzanie kalkulacji cenowych,

— zatwierdzanie przez organy cenowe cen na niektóre rodzaje usług,

— dostosowanie cen poszczególnych wyrobów i usług do cen rynku zagranicznego lub do innych mierników.

W przypadku stosowania bezpośredniej kontroli cen produktów finalnych, z reguły podejmuje się także odpowiednie środki bezpośredniej kontroli cen w odniesieniu do surowców potrzebnych do wytwarzania tych produktów. Ceny zamrożone, mogą ulec zmianie w drodze porozumienia producentów z odbiorcami. Porozumienie realizowane jest po zatwierdzeniu przez organ cenowy i ogłoszeniu przez właściwą izbę gospodarczą.[16]

W myśl ustawy o ustaleniu i kontroli cen — jeśli dla poszczególnych wyrobów i usług podjęto środki bezpośredniej kontroli cen, wówczas organy wspólnot społeczno-politycznych zobowiązane są do przeprowadze-

---

[15] Zakon o drustvenoj kontroli cijena — Służebni list SFRJ, 25, 1972.

[16] Izby gospodarcze są organami zrzeszonych w ich ramach przedsiębiorstw. Są to samodzielne jednostki ekonomiczne posiadające osobowość prawną. Zajmują się sprawami organizacji produkcji i wymiany, przyspieszenia procesów integracyjnych, oddziaływania na rozwój wymiany z zagranicą i realizacji zasad przyjętej przez władze federalne polityki gospodarczej.

nia kontroli w celu usunięcia przyczyn wpływających na niewłaściwe kształtowanie cen. Z chwilą usunięcia przyczyn, środki bezpośredniej kontroli cen powinny być odwołane. W ustawie o społecznej kontroli cen przewidziane są sankcje za nieprzestrzeganie przepisów dotyczących zasad ustalania i stosowania cen. Sankcje w postaci kar pieniężnych stosowane są w odniesieniu do przedsiębiorstw oraz odpowiedzialnych pracowników.

Systemem cen w Jugosławi kieruje Federalna Rada Wykonawcza oraz Rady Wykonawcze Republik i Gmin. Federalna Rada Wykonawcza podejmuje środki ekonomicznego oddziaływania a także pełni bezpośrednią kontrolę cen wyrobów i usług, mających podstawowe znaczenie dla gospodarki narodowej. W przypadku wystąpienia zakłóceń na rynku, w kształtowaniu cen, względnie zjawisk monopolistycznych organy Federacji mają prawo podejmować kontrolę w odniesieniu do cen wyrobów i usług, które na stałe nie znajdują się w ich kompetencji.

Zapoczątkowany w połowie lat siedemdziesiątych proces liberalizacji cen objął np. 45% cen zbytu. Ceny detaliczne natomiast podlegały kontroli marż. Sprawowana przez organy państwowe kontrola cen była szeroka, lecz niejednakowo skuteczna. W następstwie tego ceny nie stały się wyrazem realnych stosunków podaży i popytu. Przy istnieniu bezpośredniej kontroli inflacja nadal występuje, tylko inaczej i powoduje inne skutki.[17]

Kontrola cen może być skuteczna tylko wtedy, gdy działa w sposób zsynchronizowany i równoczesny w wielu dziedzinach. Nie ma uzasadnienia dla bezpośredniej kontroli cen w przypadku zakłóceń na rynku, jeśli jednocześnie kontrola ta nie jest efektywna i we właściwym czasie uzupełniana innymi środkami zwalczania inflacji. Bez uwzględnienia tych środków, kontrola bezpośrednia bardziej jeszcze pogłębi zakłócenia na rynku i stanie się dodatkowym czynnikiem niestabilizacji.

Budowa systemu cen w ramach rozwoju koncepcji samorządowego, socjalistycznego systemu społeczno-ekonomicznego rozwijała się stopniowo w kilku etapach, począwszy od przekazania przedsiębiorstw pod zarząd kolektywów pracowniczych. Etapy te odzwierciedlają przebieg procesu decentralizacji systemu cen [18].

Głównym założeniem ustawy o podstawach systemu cen i społecznej kontroli cen [19] jest kształtowanie cen zgodnie z systemem rozwoju spo-

---

[17] Materiały źródłowe Urzędu Cen (materiał powielony): Zakres systemu cen w Jugosławii.

[18] M. Kovosić: *Plan, trziste i cene.* „Ekonomska Polityka", (Beograd) 1978, 1, 230, s. 22—25.

[19] D. Anakioski: *Zakon o osnovama sistema cena i drustvenoj kontroli cena.* „Jugosłovensko bankarstwo", (Beogard) 1980, 3, s. 1—9.

łeczno-ekonomicznego, założonym w Konstytucji i ustawie o pracy zespolonej. Reforma Konstytucji wymagała konsekwentnego dostosowania systemu decydowania o cenach do nowych potrzeb społeczeństwa, wynikających z odpowiedniego stopnia rozwoju gospodarczego.

Jugosłowiański system społeczno-ekonomiczny opiera się na swobodnym zespoleniu pracy i środków produkcji, stanowiących własność społeczną oraz samorządowym decydowaniu ludzi pracy o wszystkich elementach reprodukcji społecznej i jej ukierunkowaniu. Jest to również podstawa dla samorządowego systemu w fazie wymiany a więc w dziedzinie rynku i cen.

Podstawowym założeniem realizacji głównych celów polityki ekonomicznej w dziedzinie cen jest zapewnienie bieżącej i długoterminowej, sektorowej i globalnej równowagi na rynku. Jest to jednocześnie jednym z istotnych założeń bardziej efektywnego gospodarowania jak też rozwoju i stabilności gospodarki narodowej.

Społeczna kontrola cen sprawowana jest na szczeblu organizacji samorządowych, a bezpośrednią kontrolę cen stosuje się tylko wyjątkowo. Federalna Rada Wykonawcza w porozumieniu z organami republik i okręgów autonomicznych ustala środki bezpośredniej kontroli cen w porozumieniu ze Zgromadzeniem Narodowym. Działanie to w zasadzie trwa do czasu usunięcia przyczyn, które wywołały dane niekorzystne zjawisko.

W ramach nowego systemu cen organ do spraw cen, zasadniczo różni się od dotychczasowego. Tworzony jest na podstawie porozumienia samorządowego lub umowy społecznej; samorządowych organizacji i wspólnot oraz wspólnot społeczno-politycznych. Uczestniczą w nim przedstawiciele organizacji samorządowych i wspólnot społeczno-politycznych. Proklamowane zasady o udziale bezpośrednich wytwórców w ustalaniu cen, stają się w pewnej mierze podstawą działania, która dysponuje kompetencjami cenotwórczymi i ponosi odpowiedzialność za podejmowane decyzje oraz stan równowagi na rynku.

Charakter i treść samorządowej kontroli społecznej łączy się z ogólną koncepcją decydowania o cenach. Obejmuje ona szeroką dziedzinę wzajemnie zharmonizowanych środków polityki ekonomicznej, przy pomocy których oddziałuje na poziom i relacje cen. Wynika to konsekwentnie z ustawy o podstawach systemu cen i społecznej kontroli cen, gdzie ustalona została rola pracowników samorządowych organizacji i wspólnot w samodzielnym kształtowaniu cen.

Społeczna kontrola cen obejmuje szereg działań, takich jak:

— stosowanie środków polityki ekonomicznej przy ustalaniu poziomu i relacji cen, np. w dziedzinie podziału dochodu,

— kontrolę postępowania jednostek biorących udział w ustalaniu cen,

— kontrolę przestrzegania postanowień i kryteriów dotyczących decyzji o cenach,

— regulowanie relacji cen porozumieniami samorządowymi i umowami wynikającymi z założeń planów,

— społeczne regulowanie podstaw i mierników tworzenia cen,

— badanie i analizę ruchu oraz relacji cen na rynku,

— stosowanie środków bezpośredniej społecznej kontroli cen.

Społeczna kontrola cen w samorządowych organizacjach i wspólnotach obejmuje między innymi:

— analizę stosowanych kryteriów przy ustalaniu cen wyrobów i usług,

— analizę oddziaływania cen na dochód i stosunki w podziale dochodu samorządowych organizacji i wspólnot,

— kontrolę zgodności porozumień samorządowych i umów społecznych,

— kontrolę realizacji ustalonej polityki cen.

Organy federalne we współpracy z organami republik prowadzą analizę rynku i kształtowania się stosunków dochodowych między gałęziami. Środki te dotyczą uzgadniania podaży i popytu, polityki pieniężno-kredytowej, polityki podatków i świadczeń, warunków i rozmiarów wymiany handlowej z zagranicą, spożycia zbiorowego i indywidualnego, podziału dochodu itp.

Ustawa przewiduje tworzenie wspólnot do spraw cen, które mogą być powoływane przez samorządne organizacje i wspólnoty w celu ochrony interesów społecznych. Wspólnota do spraw cen jest samodzielna. Federalną Wspólnotę do Spraw cen tworzą samorządne organizacje i wspólnoty na podstawie porozumienia samorządowego, zgodnie z umową społeczną, którą zawierają: Federalna Rada Wykonawcza, rady wykonawcze republik i okręgów autonomicznych, Izba Gospodarcza Jugosławii, Związek Związków Zawodowych, Socjalistyczny Związek Ludu Pracującego Jugosławii oraz organizacje konsumentów na szczeblu federacji. Federalna Wspólnota do Spraw Cen wydaje instrukcje w sprawie stosowania kryteriów stanowienia i kontroli cen oraz wspólnie z innymi organami federalnymi formułuje wnioski w sprawie realizacji polityki cen. Federalna Wspólnota do Spraw Cen posiada statut, który reguluje wewnętrzną jej organizację i działalność.

W Związku Radzieckim do głównych zasad kształtowania cen należy zasada stabilizacji poziomu cen. Zasada ta przyjmuje postać bezwzględnej stabilizacji ogólnego poziomu cen wyrobów i usług. Państwo dokonuje wprawdzie zmian wysokości, struktury i relacji cen utrzymuje na jednakowym poziomie ogólny wskaźnik cen. Stabilizacja ogólnego wskaźnika poziomu cen wymaga przedsięwzięć w warunkach odnawiania asor-

tymentu wyrobów i podnoszenia ich jakości. Co sprawia, że w systemie cen pojawia się kształtowanie zasad i metod ustalania cen nowych wyrobów. Następuje więc proces łączenia stabilności i elastyczności cen. Stabilizacja cen z jednej strony, z drugiej zaś potrzeba ekonomicznej stymulacji doskonalenia wyrobów sprawia, że w teorii i praktyce cenotwórstwa w ZSRR tworzy się zespół środków chroniących przed wzrostem cen, ukrytymi, nieuzasadnionymi podwyżkami cen w warunkach poprawy jakości wyrobów i wzbogacania asortymentu. Wymienić można następujące kierunki doskonalenia systemu cen w ZSRR.[20]

1. W celu wzmocnienia stymulującego oddziaływania cen na wzbogacenie asortymentu i poprawę jakości wyrobów uznano za konieczne wprowadzenie i doskonalenie systemu cen nowości, tzn. przejściowo wyższych cen na artykuły wyższej jakości.

2. Większe zróżnicowanie poziomu cen z uwzględnieniem różnic jakości wyrobów, zmian kosztów produkcji i względnego starzenia się wyrobów.

3. W ramach stabilizacji ogólnego poziomu cen danej grupy wyrobów kontrolowanie wewnętrznych relacji cen poszczególnych podgrup i rodzajów wyrobów.

4. Doskonalenie rozwiązań zapewniających stabilizację poziomu cen detalicznych w warunkach wymiany dóbr w poszczególnych grupach wartości użytkowej. Rozszerzenie parametrycznych i normatywno-parametrycznych metod ustalania cen.

5. Koordynacja cen ustalanych w trybie zdecentralizowanym; eliminowanie nieuzasadnionych różnic cen w poszczególnych rejonach kraju.

6. Stosowanie kontroli średnich cen oraz planów produkcji uwzględniając jakość wyrobów i zmiany asortymentowe. Niedopuszczanie do wzrostu średnich cen poprzez wycofywanie z produkcji tańszych, cieszących się popytem wyrobów.

7. Sterowanie racjonalną strukturą popytu i konsumpcji społeczeństwa.

8. Łączenie scentralizowanego systemu cenotwórstwa z szerokimi uprawnieniami republikańskich organów cenowych oraz zapewnienie jednolitej polityki cen.

Głównym celem kontroli cen w Związku Radzieckim jest przestrzeganie przepisów w zakresie ustalania i stosowania cen. Realizacja zadań

[20] I. Iakowiec: *Ceny w planowom choziajstwie*. Moskwa 1975, s. 70—72; A. N. Szklarek: *Sowierszenstwowanije cenoobrazowanija na towary narodnogo potrieblenija*. Moskwa 1987, T. W. Polakom: *Woprosy sowierszenstwowanija roznicznych cen w świetie rieszenij XXV Sjezda KPSS*. „Woprosy Cenoobrazowanija" 1978, 9.

kontroli cen wymaga stosowania odpowiednich metod. Do stosowanych powszechnie metod kontroli cen należy przede wszystkim sprawdzanie na konkretnych wyrobach w określonych organach i jednostkach gospodarczych zgodności kalkulacji cen z odpowiednimi, regulującymi tę działalność zasadami. Na podstawie wyników kontroli wnioskuje się odpowiednie przedsięwzięcia, mające na celu zapobieganie naruszania dyscypliny cenowej. Kontrole cen przeprowadzane są na podstawie planów, w których określona jest szczegółowa tamtyka kontroli oraz termin i miejsce jej przeprowadzenia. Kontrolę cen na różnych szczeblach pełnią odpowiednie organy i jednostki gospodarcze.

Zadania kontrolne w zakresie cen sprawuje utworzona w Komitecie Cen Państwowa Inspekcja Cen i odpowiadające jej komórki w terenowych organach cenowych. Kontrola instytucjonalna uzupełniana jest przez kontrolę społeczną. Szczególnie dużą rolę przypisuje się kontroli społecznej w dziedzinie ochrony interesów konsumenta. Państwowa Inspekcja Cen współpracuje z kontrolą społeczną w zakresie metodologii przeprowadzanych badań.[21] W celu wyeliminowania cen ustalonych niezgodnie z obowiązującymi przepisami przeprowadzane są jednorazowe inwentaryzacje wszystkich stosowanych cen.

W Związku Radzieckim za naruszenie dyscypliny cenowej stosowane są sankcje o charakterze ekonomicznym. Wyniki kontroli cen są również w przypadku stwierdzenia nieprawidłowości podstawą do stosowania przez organy cenowe odpowiednich sankcji dyscyplinarnych lub kierowania spraw na drogę sądową. Zyski nieprawidłowe uzyskane przez jednostki gospodarcze powstające w rezultacie naruszania przepisów cenowych odprowadzane są do budżetu państwa lub zwracane odbiorcom.

W ZSRR zrealizowano wiele prac w zakresie doskonalenia metodologii ustalania i kontroli cen. Dotyczy to zwłaszcza sysemu cen zbytu tworzonych nie tylko w oparciu o ekonomicznie uzasadnione nakłady, lecz także z uwzględnieniem cech użytkowych i parametrów techniczno-ekonomicznych wyrobów.

Udoskonalona została metodyka ustalania cen zbytu na nowe rodzaje wyrobów o charakterze zaopatrzeniowym. Na podstawie tej metodyki poszczególne ministerstwa i instytuty naukowo-badawcze opracowały gałęziowe metodyki, uwzględniające specyfikę produkcji, stanowienia i kontroli cen w każdej gałęzi przemysłu.[22] Ważne znaczenie w dziedzinie kontroli cen odgrywa zautomatyzowany system przetwarzania

---

[21] A. Kamłonskij: *O zadaczach organov cenoobrazowanija. „Boprosy* cennoobrazowanija" 1978, 1, s. 3—10.

[22] W. Wołkonskij: *O princypach cenoobrazowanija. „Boprosy ekonomiki"* 1978, nr 3, s. 96—98.

informacji cenowych. Współczesna technika obliczeniowa wykorzystywana jest w celu organizowania stałej, systematycznej kontroli, obserwacji ruchu cen, ich zasadności oraz dynamiki wartości i rentowności wyrobów jak również do przetwarzania wyników kontroli.[23]

Analiza funkcjonujących systemów kontroli cen w wymienionych krajach socjalistycznych pozwala na dokonanie pewnych uogólnień. Specyfika systemu cen tych krajów wymaga zasygnalizowania istotnych odrębnych rozwiązań w zakresie systemu kontroli cen oraz cech wspólnych.

We wszystkich krajach system kontroli cen odgrywa dużą rolę w doskonaleniu procesu ustalania i stosowania cen, znajduje to swój wyraz w pogłębianiu zakresu oraz rozszerzeniu tematyki kontroli cen. Dotyczy to szczególnie krajów, w których istnieje stosunkowo elastyczny mechanizm kształtowania cen. Nie znaczy to jednak, że w krajach gdzie obowiązują ceny stałe kontrola cen nie znajduje zastosowania, np. w Czechosłowacji istnieje szeroko zakrojony i rozbudowany system kontroli cen. Głównym wspólnym zadaniem kontroli cen, we wszystkich przedstawionych krajach jest kontrola przestrzegania przepisów w zakresie ustalania i stosowania cen w gospodarce narodowej. Jednakże w krajach o wysokim stopniu decentralizacji cenotwórstwa (Węgry, Jugosławia) kontrola formalno-prawna przekształcana jest stopniowo w kontrolę merytoryczną i analizę ekonomiczną. W krajach tych kontrola instytucjonalna przekształca się niejako w społeczną kontrolę cen. W Jugosławii np. kontrola cen sprawowana jest na szczeblu organizacji samorządowych.

Realizacja zadań kontroli cen wymaga stosowania odpowiednich metod kontroli. Do tradycyjnych metod kontroli cen stosowanych w przedstawionych krajach należy kontrola kalkulacji cen w określonych organach i jednostkach gospodarczych. Kontrole przeprowadzone są przez specjalnie powołane lub upoważnione do działalności kontrolnej organy. We wszystkich krajach działalność kontrolna jest planowana i koordynowana.

Obok tradycyjnych metod kontroli cen coraz popularniejsze szczególnie w Jugosławii, na Węgrzech i w Czechosłowacji a częściowo również w pozostałych krajach podejmowane są działania, których stosowanie umożliwia: prowadzenie kompleksowych analiz kształtowania się cen i kosztów, przewidywanie i wykrywanie czynników powodujących zmiany cen, kształtowanie cen według warunków społecznie ukierunkowanego działania mechanizmu rynku, oddziaływanie cen na wielkość i strukturę

---

[23] J. Jakowiec: *Awtomatizirowannaja sistiema obrabotki informacyi po cenam.* „Płanowoje choziajstwo" 1979, 9, s. 40—42.

asortymentową produkcji organizacji gospodarczych, ocenę decyzji przedsiębiorstw w zakresie polityki cen itd. Z tego punktu widzenia we wszystkich krajach pierwszorzędne znaczenie przypisuje się organizacji systemu zbierania i przetwarzania informacji cenowych, ewidencji oraz statystyki cen. Uważa się, że rozwinięty system informacji cenowej jest niezbędny do prowadzenia systematycznej i efektywnej kontroli cen, natomiast rozwijanie statystyki cen i niezbędnych do jej opracowania metod matematyczno-statystycznych może być wykorzystywane w celu doskonalenia metodologii kontroli cen.

РЕЗЮМЕ

Предметом рассмотрения в статье является контроль над ценами в некоторых социалистических странах: в ЧССР, ГДР, ВНР, СФРЮ и СССР.

В названных странах система контроля играет существенную роль в совершенствовании процесса ценообразования и применения цен. Эта роль проявляется в расширении объема и тематики контроля над ценами, что относится прежде всего к странам со сравнительно эластичным механизмом ценообразования.

Главной общей задачей контроля над ценами в рассматриваемых странах является контроль над соблюдением правил ценообразования и применения цен в народном хозяйстве. Однако, в странах с высокой степенью децентрализации ценообразования формально-правовой контроль постепенно превращается в действенный, с использованием экономического анализа. В этих странах контроль, проводимый специальными организациями, в некотором смысле становится общественным.

Выполнение заданий по контролю над ценами требует применения определенных методов контроля. К традиционным методам контроля над ценами в описываемых странах относится, в частности, контроль над калькуляцией цен в определенных хозяйственных органах и единицах. Контроль осуществляется уполномоченными органами, специально созданными для этих целей, или уполномоченными для ведения контрольных действий. Во всех рассматриваемых странах деятельность по контролю над ценами планируется и координируется.

Наряду с традиционными методами контроля над ценами всё более популярны, особенно в Югославии, Венгрии и ЧССР, а частично также в других странах, действия, направленные на ведение комплексного анализа формирования цен и затрат, прогнозирование и выявление факторов, вызывающих изменения цен, формирование цен согласно условиям социально модифицированного рыночного механизма, воздействие цен на размер и структуру ассортимента продукции, оценку решений предприятий в области политики цен и т. п.

SUMMARY

The subject of the paper is the price control in selected socialist countries which include the following: Czechoslovakia, the German Democratic Republic, Hungary, Yugoslavia, and USSR.

In these countries the system of control plays a significant role in perfecting of the process of establishing and using the prices. This finds its expression in the deepening of the scope and broadening the subject of price control. It especially concerns the contries where there exists a relatively flexible mechanism of price formation.

The major common task of price control in the countries under discussion is control over the observance of regulations in the sphere of establishing and using prices in the national economy. However, in the countries of a high degree of decentralization of price formation, the formal-legal control is gradually transformed into the substantial control is transformed into the social price control.

To realize the tasks of price control, it is necessary to use adequate methods of control. The traditional methods of price control used in the countries presented in the paper include the control of price calculation in definite economic organs and units. The controls are carried out by specially called or authorized organs. In all the countries, the controlling activity is planned and coordinated.

Besides the traditional methods of price control, Yugoslavia, Hungary and Czechoslovakia, and to some extent the other contries too, witness the growing popularity of the activities whose application makes it possible to: conduct complex analyses of the price and cost formation, foresee and find the factors causing price changes, form prices according to the conditions of the socially directed activity of the market mechanism, influence the size and the assortment structure of the production of economic organizations by means of prices, evaluate the decisions of enterprices in the sphere of the price policy, etc.